

**ВІДГУК офіційного опонента –
доктора юридичних наук, професора, професора кафедри права та
публічного управління Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»
Зварича Романа Васильовича,
на дисертацію КОВНОГО Юрія Євгеновича
«Державна етнонаціональна політика в Україні: теоретико-правове
дослідження», що подана на захист до спеціалізованої вченої ради
Д. 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» на
здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності
12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових
учень**

Актуальність теми. Тема державної етнонаціональної політики в Україні в сучасний час є надзвичайно актуальною для правової системи та державності країни. Після отримання незалежності, Україна постала перед рядом викликів, пов'язаних з побудовою національної ідентичності, розбудовою демократичних інститутів та забезпеченням прав і свобод всіх її громадян, незалежно від їх етнічного походження. У зв'язку з цим державна етнонаціональна політика стала важливим аспектом державотворення в Україні. Однією з головних цілей цієї політики є збереження та розвиток культурної різноманітності, відбудова національної свідомості, підтримка мовних та культурних прав меншин, а також забезпечення інтересів різних етнічних груп на основі принципів рівності та взаєморозуміння.

На сьогоднішній день, з урахуванням глобалізаційних процесів та зростаючого рівня міграції, воєнної кризи проблеми етнонаціональних відносин набули нового рівня складності. Окрім того, конфлікти на етнічній та мовній основі, які мають місце в нашому суспільстві, потребують ефективного врегулювання з боку держави. Зокрема, з урахуванням повномасштабної війни, важливим стає врегулювання питань внутрішньої міжетнічної та міжконфесійної гармонії, при цьому, виникає потреба в розвитку законодавства, спрямованого на захист прав меншин, підтримку міжетнічної та міжрелігійної толерантності, а також на підтримку інтеграції етнонаціональних груп в українське суспільство.

Таким чином, державна етнонаціональна політика в Україні залишається актуальною та вимагає постійного аналізу, удосконалення та розвитку з метою

забезпечення стабільності, єдності та процвітання країни.

Тому проблематика, що досліджена у дисертаційній роботі Ю.Є. Ковним, безумовно, є актуальною для науки і практики в контексті державної етнонаціональної політики в Україні. Її важливість полягає в тому, що вона допомагає розуміти та аналізувати сучасні тенденції розвитку етнічних та національних відносин у країні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до положень, визначених у «Стратегії людського розвитку», що затверджена Указом Президента України від 14 травня 2021 року; стратегічних цілей, що містяться у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р «Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року»; норм ЗУ «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» з відповідними змінами до деяких законів України щодо пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності від 12 січня 2023 № 2859-IX; Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року №392, Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року №695; Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 526-р.; Стратегії розвитку національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, що затверджена 26 березня 2021 р. № 12-21.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Дисертаційна робота відзначається високим рівнем наукової обґрунтованості, витриманістю у структурі та змісті. Дослідник аргументовано визначив ключові аспекти обраної проблеми, чітко сформулювавши об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, що дозволило розглянути державну етнонаціональну політику України у всій її складності та множинності аспектів.

Вибір методології є ключовим елементом дослідження, оскільки від нього залежить якість та обґрунтованість отриманих висновків. У контексті аналізу правового статусу суб'єктів етнонаціональних відносин здобувачем обрано належний методологічний підхід, котрий дозволив обґрунтувати наукові положення та гіпотези. Ключову роль тут відіграв системний підхід, котрий передбачає комплексне узгоджене дослідження нормативно-правових актів, судової практики та доктринальних положень щодо статусу суб'єктів етнонаціональних відносин, що дозволив докладно проаналізувати існуюче законодавство, визначити правові недоліки та прогалини, а також запропонувати конкретні правові рішення для вирішення проблем в цій сфері.

Чітко структурований текст, що складається з вступу, п'яти розділів, висновків до підрозділів і кінцевих висновків, додатків, списку використаних джерел, демонструє цілісність та системність підходу дослідника. Така структура дозволила чітко організувати дослідження, забезпечуючи його узгодженість, а також дозволяє читачеві легко зорієнтуватися в матеріалі і зрозуміти його ключові моменти.

Наукові результати, досягнуті автором, є вражаючими завдяки глибокій аргументації та стійкій логіці викладу. Робота відзначається високим рівнем аналізу та узагальнення важливих теоретичних підходів, що стосуються правових аспектів етнонаціональної політики в сучасному контексті демократичної держави. Автор вдало дослідив складну проблематику, представивши вичерпну картину та висновки, які демонструють глибоке розуміння та ретельний аналіз предмету дослідження, вони можуть послужити важливим доповненням до наукової бази для подальших досліджень у галузі права, політики та навіть інших соціальних наук.

Автор роботи вдало скористався різноманітними джерелами (загалом 910 праць), включаючи законодавчі акти, дослідження національних та зарубіжних учених та публікації вітчизняних та зарубіжних авторів, детально дослідив широкий спектр літератури за різними напрямками, використовуючи її для аргументації своїх тверджень та висновків.

Ю. Ковний майстерно поєднав цитування та використання думок інших дослідників з власним аналізом та критичним оцінюванням, здійснив аналіз з різних точок зору, що дозволило йому долучити найбільш об'єктивний та повний аналіз проблеми, яка репрезентується науковій спільноті. Такий широкий та різноманітний підхід до джерел та досліджень підвищує вагомість та наукову цінність роботи, роблячи її переконливою та перспективною для подальшого розвитку обраної теми.

Високий рівень аргументованості та достовірності дослідження базується на використанні різноманітних джерел, таких як міжнародні нормативні акти, рішення Європейського суду з прав людини, рішень судової влади низки європейських країн, наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі міжнародних правовідносин, прав корінних народів та національних меншин, а також нормативні акти України та іноземних держав. Емпіричною основою дисертації стали дані соціологічних досліджень, довідкові видання, статистичні матеріали, звіти, а також матеріали практики, що містяться у вітчизняній і закордонній літературі.

Використання широкого спектру джерел та застосування інноваційного зваженого підходу підвищує авторитетність та наукову цінність дослідження, роблячи його актуальним та важливим для подальшого розвитку загальнотеоретичної юриспруденції.

Слід відзначити, що автор приділив увагу й соціальному аналізу проблематики, котрий відобразив у проведеному опитуванні, вважаємо, що останнє значною заслугою автора дослідження. Опитування проводилося протягом чотирьох років, залучено достатню кількість респондентів. Крім того, територія проведення опитування включала Волинську, Львівську, Закарпатську, Київську та Запорізьку області, що робить отримані дані досить репрезентативними. Додатки до дослідження грають важливу роль у забезпеченні прозорості та обґрунтованості проведених досліджень. Вони дозволяють не лише візуалізувати результати опитування, але й забезпечують можливість подальшого аналізу та порівняння даних, це додає науковості та об'єктивності дослідженню,

підвищуючи його авторитет серед наукової спільноти.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що отримані результати дослідження мають високу достовірність та обґрунтованість, а застосування відповідної методології дозволило глибоко та об'ємно дослідити заявлену проблематику. Рецензована дисертація відповідає сучасним правовим, ідеологічним та соціальним вимогам, враховуючи глобальні та європейські тенденції. Крім того, варто відзначити високий рівень критичного мислення автора, особливо щодо проблем, пов'язаних з моральними та релігійними аспектами, що свідчить про толерантне ставлення до різних цінностей та принципів правової держави. У цілому, дослідження є важливим внеском у сучасну наукову дискусію та може послужити підґрунтям для подальших досліджень у галузі етнонаціональної політики та теоретико-правової науки.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів

Оцінюючи достовірність та новизну отриманих результатів у дисертаційному дослідженні Ю. Ковного, важливо відзначити, що ця робота є першою системною в українській юридичній науці, яка комплексно присвячена аналізу загальнотеоретичних аспектів етнонаціональної політики з врахуванням міжнародних та європейських стандартів демократичної держави. Автор дослідив систему розуміння державної етнонаціональної політики в юридичній науці та довів її самостійність, вивівши її ознаки та актуалізувавши для сучасної теоретико-правової практики.

Представлення наукових праць у сфері етнонаціональної політики у дисертації є важливим для підтвердження достовірності її результатів, дозволяє показати, що дослідження ґрунтується на широкій базі наукових джерел і враховує різноманітні підходи до вивчення проблематики. Розподілення праць на чотири групи дозволяє систематизувати знання і охопити різні аспекти етнонаціональної політики, від принципів визначення ідеології до аналізу конкретних явищ, таких як глобалізаційні трансформації або криза ідентичності. Це додає ваги дослідженню і дозволило автору розглядати проблему з різних

точок зору, що сприяє об'єктивності та різноманітності аналізу. Крім того, автор використовував велику кількість наукових праць провідних науковців як українських, так і зарубіжних, що дозволило забезпечити наукову обґрунтованість та вірогідність отриманих результатів, що підвищує рівень довіри до проведених досліджень і робить їх результати більш переконливими та авторитетними.

Особливою цінністю дослідження є те, що воно поєднує теоретичні аспекти з реальною практикою державної політики. Автор у своєму аналізі ретельно розглянув концепції, принципи та інструменти етнонаціональної політики, враховуючи при цьому реальний досвід їх впровадження та ефективність заходів, що надало можливість не лише отримати глибше розуміння проблеми, а й розробити практичні рекомендації та рішення на основі отриманих знань.

Новизна дисертація є беззаперечною, дослідження відкриває нові перспективи для подальших досліджень у галузі етнонаціональної політики та суміжних теоретико-правових явищ, а також надає цінний матеріал для практичного застосування у розробці та вдосконаленні державної політики.

Вважаємо, що мають суттєві елементи новизни такі твердження автора дисертації.

1. Відзначаємо вагому цінність теоретичного дослідження, що узагальнює цілі, яких намагається досягти правова, демократична держава при формуванні сучасної етнонаціональної політики. Перш за все, відзначається важливість забезпечення гармонійного розвитку нації шляхом визнання її цінності для держави та ключового місця як основного джерела влади, така аспірація сприяє створенню національної ідеї, що базується на високих національних і вселюдських цінностях, утверджуючи консолідуючу ідеологію цінностей народу.

Дослідження також висвітлює важливість розвитку самобутності та ідентичності нації, корінних народів і національних меншин, що проживають у державі. Особлива увага приділяється формуванню належних толерантних форм взаємодії та комунікації між суб'єктами. Нарешті, значна увага сконцентрована на передачі культурних здобутків етносу майбутнім поколінням шляхом вивчення й збереження етнічно-національної спадщини та формування духовного

генофонду нації. Вважаємо, що така широка та глибока аналіз цілей формування сучасної етнонаціональної політики має важливе значення для розвитку теорії держави і права, а також для практичної реалізації цих цілей у суспільстві.

2. Запропоновані принципи етнополітики представляють собою важливий крок у розвитку теорії держави та права. По-перше, вони визначають основні засади, які лежать в основі правового механізму функціонування етнополітичної системи, вказане дозволяє ефективно впроваджувати ці принципи у практичну діяльність публічного апарату, органів державної влади та громадянського суспільства. Крім того, авторська класифікація принципів етнонаціональної політики дозволяє структурувати основні засади і надає чіткий орієнтир для подальших досліджень у цій області. Збалансованість національних та державницьких інтересів, рівноправність та недискримінація суб'єктів, гарантування прав та повага до національної ідентичності є основними принципами, які визначають ефективну етнополітику. Створення умов для збереження самобутності етнонаціональних груп і розвиток міжнаціональної та міжетнічної толерантності є важливими для забезпечення стабільності та гармонії в суспільстві. Отже, ці принципи не лише відображають ключові аспекти етнополітики, але й мають велике значення для практичного застосування управлінською та адміністративно-правовою діяльністю, а також для формування соціальних відносин у сучасному суспільстві.

3. Запропонований комплекс профілактичних заходів щодо недопущення етнічної та національної ворожнечі відзначається високою цінністю з точки зору забезпечення гармонії та стабільності в суспільстві.

З наукового погляду цей комплекс допомагає розширити наше розуміння причин та механізмів виникнення етнічних конфліктів та способів їх попередження. Він надає базу для подальших досліджень у сфері міжетнічних відносин, етнополітики та міжкультурного взаємодії, сприяє розвитку нових теоретичних підходів до вивчення проблем етнічної та національної ідентичності, культурних конфліктів та шляхів їх вирішення.

З практичної точки зору, цей комплекс є надзвичайно важливим і

актуальним у контексті збереження миру та стабільності в суспільстві, надаючи конкретні рекомендації та інструменти для дієвого врегулювання конфліктів та попередження їх ескалації. Завдяки цьому комплексу нормотворець, органи влади, громадські організації та інші зацікавлені сторони можуть розробляти та впроваджувати стратегії з підтримки міжетнічної гармонії, розвитку толерантності та взаєморозуміння у суспільстві.

4. Запропоновані удосконалення щодо визначення поняття "національні меншини" у національному законодавстві України мають суттєве позитивне значення, погоджуємося з тим, що вилучення уточнення "(спільнота)" з назви закону та тексту сприятиме уникненню можливих непорозумінь і дозволить чітко визначити предмет його регулювання.

Актуалізація визначення "національної меншини" в статті 1 Закону сприятиме вдосконаленню правового регулювання та врахуванню сучасних реалій, запропоноване визначення розширює уявлення про національні меншини, враховуючи їхню різноманітність та сприяє більш глибокому розумінню їхнього статусу та потреб. Вказане сприятиме забезпеченню належних прав та свобод національних меншин, а також сприятиме підтримці та розвитку їхньої культурної, мовної та релігійної самобутності.

5. Запропоновані зміни до чинного законодавства щодо захисту прав національних меншин мають велике позитивне значення, вони спрямовані на розширення можливостей участі цих груп у соціально-політичному житті держави, що є важливим кроком у забезпеченні їхніх прав та свобод. Запропоновані зміни сприятимуть створенню більш справедливого та інклюзивного суспільства, де кожен громадянин, незалежно від етнічної приналежності, матиме рівні можливості для участі у прийнятті рішень та визначенні політики країни. Вони також допоможуть національним меншинам відчувати себе повноцінними членами суспільства та сприятимуть зміцненню національної єдності та різноманітності.

6. Пропозиції щодо удосконалення національної правової політики щодо становища ромів є надзвичайно цінними з кількох причин. По-перше, вони

враховують реальні проблеми та потреби ромської громади, що є важливим аспектом для створення ефективних та раціональних правових механізмів захисту їхніх прав та інтересів. По-друге, ці пропозиції спрямовані на зменшення дискримінації та соціальної відчуженості ромів у суспільстві, адже шляхом впровадження спеціальних заходів та програм, спрямованих на підтримку та розвиток ромської громади, можна забезпечити більш рівні умови для їхнього успішного інтегрування в суспільство. По-третє, авторські пропозиції відображають зобов'язання держави перед своїми громадянами щодо захисту їхніх прав та створення сприятливих умов для розвитку. Вони допоможуть покращити якість життя ромської громади та сприятимуть будівництву більш толерантного та інклюзивного суспільства.

7. Репрезентовані зміни в національну систему правового регулювання статусу корінних народів, зокрема кримських татар, є дуже цінними для теорії права та практичної юриспруденції. Запропоновані удосконалення визнають та захищають права та інтереси корінних народів, враховуючи їхні особливі потреби та унікальний культурний спадок, що важливо для збереження та розвитку ідентичності корінних народів та підтримки їхньої участі у суспільному та політичному житті. Також такі зміни сприяють вирішенню історичних недоліків та компенсації за минулу дискримінацію та пригнічення, з якими стикалися корінні народи, зокрема кримські татари, вказане може сприяти процесу примирення та побудові довгострокових мирних відносин.

В дисертації існують ще багато аспектів, що є цінними для загальнотеоретичною юриспруденції та практики.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях

Основні положення і результати дисертації викладено автором у 44 наукових публікаціях, з них одна одноособова монографія, 17 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, 4 статті у виданнях, що включені до наукометричних баз даних Scopus /

Web of Science та 21 апробація результатів дослідження на конференціях та науково-практичних заходах. Можемо стверджувати, що повнота викладення наукових результатів у публікаціях автора є цілком достатньою.

У дисертаційному дослідженні та інших публікаціях Ковного Ю.Є. не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень принципів академічної доброчесності.

Дискусійні аспекти і зауваження

Як будь-яке наукове дослідження, дисертаційна робота Юрія Ковного містить дискусійні аспекти, або положення, що потребують додаткового обґрунтування.

1. Одним із потенційних недоліків у дослідженні, на нашу думку, є відсутність аналізу статусу титульної нації як суб'єкта етнонаціональних відносин. Поняття титульної нації часто має важливе значення в контексті етнічних відносин і національної політики, оскільки визначає статус та правові гарантії, які надаються домінуючій етнічній групі. Аналіз цього аспекту був би важливим для розуміння динаміки та дисбалансів у взаємовідносинах між етнічними групами та для виявлення можливих шляхів покращення етнонаціональної політики, спрямованих на підтримку рівності та справедливості між різними етнічними спільнотами. Таким чином, відсутність такого аналізу може створювати прогалини в обґрунтуванні деяких висновків та рекомендацій, а також обмежувати повноту розуміння етнонаціональної динаміки в досліджуваній сфері.

2. На думку опонента, доречно було б проаналізувати поняття націоналізму, котрий являє собою складний і багатогранний феномен, що може мати різні вияви та прояви в політичному, соціокультурному та ідентичнісному контекстах. Він може бути розглянутий як ідеологія, що підтримує важливість та переваги певної нації над іншими, або як політичний рух, що пропагує національну незалежність або суверенітет.

Включення обґрунтованого аналізу націоналізму до дослідження дозволило б краще розуміти вплив цього явища на етнонаціональні відносини та політику в досліджуваній галузі, вказане могло б включати розгляд взаємозв'язку між націоналізмом і конфліктами, національними меншинами, культурною самоідентифікацією, а також вплив націоналізму на формування державної політики щодо міжетнічної гармонії та інтеграції.

Вважаємо, що включення обґрунтованого аналізу націоналізму в дослідження дозволило б уникнути прогалин у розумінні та інтерпретації досліджуваних явищ та підвищило б повноту та глибину аналізу етнонаціональних відносин.

3. Автор дисертації пропонує структуру характеристик правової політики держави шляхом виокремлення серед інших й таку як позаполітичність. Така пропозиція автора дослідження щодо її виокремлення може викликати обґрунтовані запитання. Зазвичай політика розглядається як сфера державної діяльності, спрямована на прийняття та втілення рішень з питань управління суспільством і його розвитку. У цьому контексті позаполітичність може здаватися парадоксальною або неоднозначною характеристикою, оскільки вона виходить за рамки політичних рішень та втручання у суспільні процеси. Відповідно, запропонована правова конструкція потребує додаткового аналізу та розробки, щоб уникнути неоднозначності та забезпечити її відповідність контексту дослідження.

4. Слід погодитися з тим, що автором дисертації репрезентовано вагому кількість положень, що мають суттєві елементи новизни. Проте видається не достатньо обґрунтованою позиція про те, що Ю. Ковним вперше в загальнотеоретичній юриспруденції введено поняття «правова політика держави». Раніше вже існували спроби розгляду аналогічної концепції та намагання вивести вказане теоретичне поняття. Зокрема про це сам докторант вказує на ст. 73-75 дисертації.

Вказані положення не повинні розглядатися як критика, що підриває цінність дослідження, але може внести цінний внесок у поглиблення розуміння теми та розвиток дискусії в науковому середовищі.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Репрезентоване дослідження, вирішує конкретну науково-прикладну проблему, що є ваговою для сучасної юридичної науки, у ній містяться нові положення, які раніше не обговорювалися та є результатом особистих наукових досліджень автора. Ці нововведення мають велику наукову цінність і важливе значення для подальшого розвитку концепцій у галузі науки про теорію держави і права.

Дисертація Ковного Юрія Євгеновича «Державна етнонаціональна політика в Україні: теоретико-правове дослідження», подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, є завершеною науковою працею, яка за важливістю та обсягом змісту дослідження має вагоме значення для теорії держави і права.

За своєю актуальністю, науковим рівнем, новизною, практичним значенням дисертація відповідає вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою КМУ № 1197 від 17.11.2021 р., а її автор – Ковний Юрій Євгенович – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Опонент:

доктор юридичних наук, професор,

професора кафедри права та публічного управління

Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»

Роман ЗВАРИЧ

